

Др Радмило Вучић

Узгредице

Једино додир са Нуминозним осигурава доживљај слободе. Зато се слободан може да осећа човек сваког места и доба, позива и друштвеног положаја, чак и сваког здравственог стања. Овај последњи момент више него који било други указује на надискуствено порекло слободе. Зато се слобода не може зајамчити никаквим средством из искуственог живота. Једино уздигнутост над овим пружа доживљај праве и непропадљиве слободе. Нити промена услова за искуствени живот може да измени држање слободнога.

*

Као што је по Канту емпиријски „опажај онај који се односи на предмет преко осећаја”, тако би се могло рећи да је вредност реална ако се односи на њену надискуственост. Бескрајност датог не може се доживети другачије до преко исечка из ње. Али се ни тај исечак не може упознати правилно без тога, тако често предвиђаног, надискуственог њеног носиоца.

*

И праведност је изворна, Богом дата. У коме је нема првобитно неће је ни добити нити стећи. Може се говорити само о потстицају, о буђењу диспозиције, унутрашње потребе да се чини правда. То је уско повезано за појаву духа уопште: тежња ка свету вредности, ка надискуственоме, ка идејноме носи у себи и правољубље.

Подстицај може да буде и негативан: сусрет са неправдом. Осуда неправде може да снажи тежњу за остварењем правде. Једна од значајнијих побуда за праведним животом лежи у осетљивости према неправдама у животу. Ипак је најсигурнији на путу ка правди онај који је остварује из изворне потребе за њом.

Не односи се правда само на човека. Свој корен има осећање правде у признању постојања општег, апсолутног зла и нужде да се против њега устане. У овоме лежи најјачи доказ непотпуности теорије о небрађењу од зла. Доживљај правде укључује свест о нужди исправљања неправде, дакле зла уопште. Акт остварења нечег праведног праћен је задовољством које не прати никакав емпиријски мотивисан рад. Он носи ознаку општег поништавања зла.

*

Идеал може каткад да осветљава и најтеже борбе за одржањем, ако не себе оно своје верске заједнице. Сукоби које у таквом случају мора да носи у себи верски ревнитељ веома су тешки и изражавају се у разним облицима. Између овога и војника има мостова. Било да се јављају сукцесивно, да од војника постане подвижник, било истовремено, да подвижник постане бранилац вере, — та два момента се не искључују. Свети Јован Владимир каже: „Боље је, браћо, да ја дам душу своју за све вас и добровољно предам тело да га кољу и убију, него да ви страдате од глади и мача”.

Уосталом, то бива и у случајевима мање драстичних супротности. Али они су изразити и приказују суштину учења. Главно је увек: живљење у вишој стварности. „Ко извршује вољу Оца Мога који је на небесима, тај је брат мој и сестра и мати”.

*

Свака појава у природи приступачна је методи истраживања коју одређује она сама, њена структура, њен састав. Тако је и са културном стварношћу. Мишљење о философским проблемима претпоставља одређен приступ, поступак, став. Политички, економски или други који приступ њима даје једну, одређену слику о њима, али не философску. Нешто је извитоперено кад изразито политички мислиоци говоре о метафизици или религији. Они откључавању вертхажмове браве приступају са секиром у руци. Свака функција духа има извесну аутономију, захтев свој, унутрашње условљен развој. То је захтев њене правилне диференцијације. Може да унесе извесно освежење или које ново гледање ствари кад се њеним проблемима приступи са других гледишта. Али то је корисно једино ако се чини са саосећањем, љубављу, разумевањем. У другом случају се долази до хаоса, заблуда, извитоперености.

И једнострани натурализам је уносио у философију више забуне него унапређења. Преносећи гледишта, мерила, ставове и методе са природних наука на свет духа, он је губио из вида његове битне одлике и давао решења која су брзо падала у заборав. Најбољи пример за то је „философија” Конта или Фајхингера. Први се каткад спомене као пример природонаучног става, док је други остао незапажен.

*

Наше реаговање на утицаје околине и васпитања није увек исто. Оно зависи од снаге и карактера унутрашњег, аутоформативног процеса, који се збива у сваком здравом младом бићу. Самоваспитање није само свесно мењање себе у правцу постизања једног изабраног типа човека. Оно постоји и као израз лично-стваралачког залета унутрашњих снага. Ове траже свој пут и израз, намећу се као побуда, „гоне” ка нечему што се може не знати, слутити, или потпуно свесно сазнати. Оне се служе материјалом који им се намерно или случајно пружа. Како би иначе могло да се објасни јављање генија, просечнога радника и ограниченога у истој средини и условима? Ко нема у себи снажан порив ка естетском изразу неће га покренути никакво уметничко васпитање. Тако је и са осталим урођеним „диспозицијама”.

Потребно је, дакле, ослободити се наивног схватања васпитања као „писања по празној табли”. Изворни процес постајања вредносне личности постојао је давно пре сваке педагогике и школе.

*

Постоји у нама једно подсвесно прилагођавање хтења, тежња, упућености, одређиваних ауторитетом личности и дела чију вредност доживљавамо као такву. Ликови ових утиснути су дубоко у нама и сјединили се са покретачким снагама свих наших акција.

Другачије се не може тумачити јединство духа и акције индивидуално различитих људи, као ни социјалност појединаца. Чак и изразито индивидуално одређене структуре духа, и њихове последице у акцији, могу црпсти своје побуде из дубоко урезаних утисака од великих личности и дела.

*

Осећање грешности претходи сваком стваралачком напору: задовољење датим, створеним, не буди потребу за напором и стварањем, за стварањем вишега и вреднијега.

И правду остварују они за које је несносна пустош животарења. Њихова глад за правдом води их њеном остварењу, што је обично, бар по њих, економски штетно.

*

Мистика није оспособљавала мишљење за методско, систематско, искуствено истраживање. Али је она јачала обухватне погледе и прегнућа овштег карактера. Универзум, токови збивања у њему чине делимично подсвесну делимично свесну позадину, основу, полазну тачку сваког научног истраживања, макар се оно односило на поједине појаве. Сам истраживачки рад не може, међутим, да буди и снажи ту своју подлогу, већ из опрезности, из жеље да нађе, упозна, открије оно што је искуствено, овде и сад дато, и чему се може приступити једино искуствено провереном методом.

Тако је „способност тотализовања” у души научника њен непризнат, или са стидом спомињан водоноша, али без кога се не може. Само најсуптилнији самопосматрачи у науци могу то да упознају и отворено признају.

*

Идентитет утисака из спољњег света, и извесна униформност у њиховом следовању чине основу за претпоставку постојања спољњег света. Они су независни од форме нашег сазнања, ума и његових категорија, чију садржину чине само као такви. Иначе се прави опажај не би могао разликовати од претставе маште. Међутим, колико ова има неки значај за нас следује из естетског смисла.

*

Постојање објекта без субјекта може се замислити. Материјалиста га замишља као мртву материју, која постоји пре и после односа субјект-објект. Међутим, субјект без објекта не може се јасно претставити. Мистик, који то у екстази доживљава, истиче да се утопио у апсолутни субјект, као субјект сазнања идентификовао се са својим објектом сазнања, нестао је у њему, те је зато то стање неописиво. Пошто наша средства за описивање долазе из односа субјект-објект, ја-ти, или ја-оно, свест и њен „садржај” не могу се пренети на стање без њега. Упућеност или узајамни утицај тога односа престаје, стога и могућност описа. Нестаје разлика између свести и њеног „садржаја”.

*

Има у научном раду зналаца, скупљача чињеница, који не виде идеје, чак ни законе. Они остају водоноше који скупљају чињенице, откривају појединости, пружају материјал мислиоцима, док се њихов видик не уздиже до обухватних идеја, духовитих теорија, смелих хипотеза. Њихов нагон за важењем задовољава се тиме што је у наше доба бављење науком угледно. Они се хватају егзактности, заборављајући да је, најзад, крајњи циљ науке с а з н а њ е, упознавање природе, а не знање гомила чињеница у њој. А сазнања нема без сагледања идеја, без маштовитог комбиновања појединости у смисаоне целине.

*

Узима човек делић природе за предмет свога истраживања. Зна он већ да то освешћавање не мења ништа битно у природи; још мање је везано за њено стварање и ток догађаја у њој. Упоређен са временски и просторно неограниченом природом, њен сазнани део је увек до незнатности мали. Поред тога, неодољиво се његовој мисли намеће осећање да поред с а з н а в а њ е природе постоји и нешто друго, из чега она сама заједно са њиме проистиче, и чему га неодољива сила вуче.

Ипак, све то не смета човеку да себе и тај себи познати делић прогласи за главни, средишни у датости чије порекло, смисао и крај може само да слуги, никако да сазна.

*

Кад би емпиризам био тачан у сазнању би се огледало само искуствено дато, док се о свету вредности не би сазнавало ништа, чак ни да постоји. Од ређања чулних утисака свест не би ишла ни корака даље. Тиме је речено да би сваки смисао промена у природи био неприступачан сазнању, дакле и свако разумевање природе.

*

Добра страна мишљења у афоризмима лежи у томе што ничу из дубина потсвеснога, из сопствених искустава и снага које траже свој израз. Доживљено добија њиме своју интелектуалну форму. Донекле тај процес претставља и за самог свог носиоца самооткривање, самоупознавање. За њега се у правом смислу може рећи не „ја мислим”, већ „мисли” у мени. Зато ту нема подражавања; научено је прихва-

ћено, асимиловано, прожето собом, и ниче из дубине спонтано и незауоставно. Најбоље би се могло поредити са извором: вода извире, споредно да ли из земље, камена или корена дрвета. Ако успут раствара неке минерале они су асимиловани те је чиста и непомућена.

Недостатак је ове врсте размишљања што његова интелектуална форма не јемчи опште разумевање. Свака је мисао ту заснована индивидуално, а индивидуалност читалаца је бесконачно разноврсна. Тако сваки од ових прихвата само оне које му колико-толико одговарају.

*

Кад би се постајање предметом сазнања односило само на природу, нада човекова у њено све потпуније сазнање и коначно разумевање била би много оправданија него што је сада, кад доживљава и сам свет вредности, у коме се манифестује и трансцендентна стварност, и то импресивније него природа. А да су природа и свет вредности различити у себи говори целокупна философија: она их или идентификује или пориче приступачност овог другог људском сазнању.

*

Дух заустављеног погледа на материји не би никад дошао до многих искустава која чине његову суштину и омогућавају вредносан живот. Тако се могу споменути појмови: хармоније, целине, реда, развоја, законитости, нужности, тим пре појмови карактера, достојанства, поноса, одговорности, љубави — и мржње — пожртвовања, као и сви који чине лик природе као срећене целине или одређеног тока.

Зато је сваки материјализам осуђен на сужавање погледа на човекову корист, интерес, на антропоморфизам брањен више или мање окретном дијалектиком. И зато га није било међу мислиоцима највишег ранга.

*

„Природа каткад грешти“, каже Дриш. Мислио је на оне регенерације организма које су за одржање непотребне. Није ли то ипак спутавање појава у категорије нашег ума? Овај поступак био би сувише људски. Да ли није „грешка“ у функцији природе доказ специфичности организације нашег ума, његове границе, дакле „грешке“ у њему самоме?

И с ове стране ако посматрамо себе видимо да је ум недовољан за схватање целине природе. Уколико ову ипак схватимо чинимо то једним првобитним духовним актом којим се целини приступа пре него деловима, дакле непосредно, доживљајем који је шири од рационалнога.

Или се може поставити другачије питање? Да ли датост света, природа као везаност за простор, време, материју, не намеће нужност „греха“ и у сазнању? Да ли није оно у природи што је дело духа, не само „градитеља“, што указује на развој, ред, хармонију, закон — доказ везе човека са Богом? Грешка, несавршенство, лутање би било знак човекове границе, а не појаве духа у њему.

Под овом претпоставком лакше би било схватити чист дух код човека као његову везу са Богом. У корист таквог схватања говори чињеница да све религије уче ограничење духа на човека, а његову грешност на власт отпале природе у њему. Чист дух не греши, уколико се уопште јавља, јер је неусловљен, док је у природи све условљено. Он је стваралаштво, које се јавља свуда где су за то повољни услови — зато највише код човека. Човек ствара у кругу свога света, Бог свуда и увек.

*

Изворни карактер основних функција духа, изражених у истини и лепоти, доброти и светости, чини да се оне узајамно условљавају и допуњују. И онда кад се, услед нужног процеса диференцијације, јаве у својој чистоти, стога што ничу из истог корена, недостатак једне омета пуну акцију других. Своју пуну меру достиже свака од њих само ако у своме корену носи остале три. Ничући из првобитне везе човека са Праизвором, свака од њих доприноси коренској снази, свежини, пуноћи сваке друге. Нису стари Грци узалуд расправљали о истоветности доброг и лепог. Требало је да то чине и са истинитим и светим.

*

Необјашњива је надвремена вредност уметности ако претставља само лепоту датога, јер је оно природном законитошћу условљено и пролазно, променљиво. До Естетскога продире уметност, до апсолутног стваралаштва, уобличавања, обогаћивања датога увек новим појавним облицима. Из тог непролазног процеса црпе она своје снаге и инспирације. Она је одјек рада Светворца-уметника, говори о делу његовом, дакле о њему самоме, или бар о тој једној његовој одлици.

*

Кад би се уметнику у човеку открило Естетско целе природе, сва његова пуноћа и разноврсност, он би упознао стваралачки полет Светворца. Кад би се уметности човека открила сва законитост датога он би упознао апсолутни Логос.

У делу се одражава биће Светворца.

Али како упознати светост Божју? Јер, светост значи нествореност, постојање пре и изван сваког дела. Дакле, не може се ни наслутити преко свога дела. Значи да ипак свет надискуствених вредности омогућава неку слутњу о Богу. Надискуственост вредности, којом утичу на искуствени свет, пружа неко „пред-кушање“ чисте светости Божје.

Хришћански мислилац признаје откривање Бога верноме у мери коју људски дух то може да прихвати. Индија мисли: Бог је творца, али Божанство је у себи, за себе, изнад сваког стварања без сваког акта. Тако мисли и Мајстер Екхарт.

*

Упознати законе природе могућно је научном духу. Он их тражи не прелазећи границе свога методски проверљивог поступка. Али

разумевање законитости претпоставља чист духовни акт, фило-
совску мисао. Ту се већ јавља ослонац на нешто првобитно дато чо-
веку: на целинско доживљавање. Зимел говори о „Totalisierungsver-
mögen der Seele“. Тиме се ипак не прелази граница искуства. За овај
прелаз, дакле преко границе искуства, тражи се још један даљи
корак: отварање духа саопштењу одозго. Трансцендентна стварност се
не сазнаје! Она се саопштава својим актом, „мистичним“, кога се
једино религиозни мислилац не стиди.

*

Колико год животне снаге покрећу организам на одржање и
развој, толико и умне на психичку активност. Ова не мора целом
својом ширином да се изражава видно, али ипак је ту и показује се
у области емоција, ума и воље. Ни најумнији не постају то свесном
одлуком, жељом да такви постану, већ вођени, гоњени унутрашњом
снагом дате им, потесијалне умности. И духовност је изворна снага,
покретана из свести неприступачних дубина, каналисана и оформља-
вана мрежом интелектуалних појмова.

*

Недовољно се описују радости од рада на остварењу вредности,
задовољства која ничу из додира са трансцендентним светом, која
иду и до усхићења.

Може се то тумачити једино везаношћу за сад и овде, која
у смрти налази коначан крах. Сувише земаљски у својим тежњама,
човек узима у обзир пре свега одрицања од њих кад је у питању и
остварење вечне вредности, иако једино њоме постиже немерљиво
задовољство.

*

Губљење живота је у сваком случају услов за постизање света
вредности, било да човек погине у борби за слободу своје заједнице,
било да, идући за идеалом светости, остваривањем свељубави нат-
крили све условљено у себи. У првом случају иде се преко заједнице
којој се извојује слобода, у другом непосредно, идући право Богу.

*

Несумњиво је да велики човек, како мисли Кајзерлинг: „показује
људима шта сваки може да буде, шта је сваки у духу, у најдубљем,
у истини“. Јер, велики собом, не само речју, већ својим животом и
делом показује за чиме сваки треба да тежи. Тежња великоме, што
је истоветно са тежњом надискуственим вредностима, општа је и
од искони усађена човековом бићу. Она је организовала одувек све
његове стваралачке снаге.

*

Тежња за истином не зауставља се ни пред чиме. Пре свега, она
претставља суштину ума. Њено пуно задовољење значило би за ум
испуњење самога себе. Ни сазнање целе природе не би одговорило на
питање о њеном постанку, оправдању и крајњем циљу збивања у њој.

Најзад, уколико — активно или пасивно — продре до вечне истине њено разлагање, објашњавање, доказивање јавља се као увек нов задатак. Ту долази једино коначно смирење од вере: ум људски не долази до последње истине. До ње се долази д а р о м, док је ум схвата и тумачи, излаже служећи се појмовима своје средине и доба.

*

Сазнање природних закона подстиче на њихово комбиновање ради искоришћавања, на овладавање њима ради уздизања моћи. Самосвест човека пружа се тиме чак и изнад самих тих закона. Пред упознатим делом природе лако се заборави необухватност њене целине и несхватљивост њеног постанка.

Међутим, сазнање моралних истина намеће потребу подвргавања њима, тражи усклађење понашања са њима. Оне су захтев нечега изнад човека и опомињу на скромност и самоконтролу.

*

Уколико се јаче уподобљавамо приступу вечнога у нас утолико јаче осећамо сву релативност наших мерила, судова, одредаба, појмова. Отуда парадокс у научном уму: он је осуђен само на слутњу трансцендентног света. Он може само да га осећа, или да се ослони на наивне, прекритичне претставе и појмове. Пастер је изразио истину дубљу од речи којима је хтео да је искаже: „Верујем као проста бретонска сељанка”. Сав предан испитивању микроорганизама, он није имао времена, а осећао је и немогућност да путем науке продре даље од њих.

*

Задржавање на Доброте последица је свести о слабости људског сазнајног полета ка Светоме. Конфуције то чини по природи свога бића, које и не покушава да се вине до светости, до Бога. Кант то чини свестан граница и карактера науке и филозофије која жели да сачува карактер научности.

Тако религиозни мислилац показује велику смелост говорећи о Богу. Он осећа у себи снагу надемпириског порекла, надахнуће одозго.

*

Претпоставка научног ума да дата природа претставља једину стварност њему приступачну: а. није материјалистичка, б. не говори ништа против религије нити уопште против могућности других ставова. Укратко речено: натурализам није материјализам. Он претставља само методски став и — благодарећи наивној склоности човека да свој став сматра за највиши — тражи да се други могући отклоне. Ипак се дубљим мислицима није скривало сазнање релативности сваког људског става према стварности.

*

У сваком васпитном акту догађа се нешто врло слично мистичном сазнању: душа која је доживела вредности открива је оној која је за то спремна. Ту не спада преношење знања, умешности,

вештине; то је акција везана само за развој разноврсности душевног живота, који не мора да буде везан за увођење у свет вредности.

Небрижљивост у разликовању ове две ствари, и недовољно поклањање главне пажње увођењу у свет вредности, објашњава све појаве зла у друштву. Тако се констатује јачање зла код омладине и одраслих, али се очекује поправка од појачавања рада на знању, умешности, вештини, уместо да се тражи њихова веза са светом идеја.

*

У афоризматичном мишљењу долази до израза његов синтетички карактер. Оно разноврсност, полет, потез ка обухватању многих момената своди на основно у њима, на суштинско. Оно згусне мисао, не проширује је већ продубљује. Зато претпоставља извештај напор код читаоца. Разлагање, анализа, растварање на појединости остављено је читаоцу. И само доказивање је уствари сведено на једну врсту формуле, коју треба тек рашчланити.

Не само то, већ, највећим делом поникло из самопосматрања, овакво мишљење позива и читаоце на исто. У извесном смислу афоризам је дело интравертованог држања мишљења. Врло је вероватно да првенствено интересује читаоца истог типа.

*

Перо је у нашој руци, и ми лако, његовим потезом бацамо у ништа милијарде људи који су живели и радили, били добри или зли, патили и радовали се, као ми, али нису вешто описивали своја дела. Дивимо се својим техничким изумима толико да заборављамо бесконачност универзума и беспомоћност свих наших средстава да му сагледамо суштину и смисао, још мање наше место у њему, са њиме и наше „дело“. Сва просторна и временска неизмерност као да се усредсређује у нама!

*

Остварење човека не постиже се непосредном службом човеку, већ само службом ономе што је божанско у њему. Јер, ово му једино даје право да се човеком назове. Прво чини само природа, за друго је потребно надахнуће одозго. Прво је последица, услов; друго је акт слободе, одређеност вечним.

*

И сам писац мисли, осећа каткад да не проверава довољно њихово међусобно слагање, неслагање или евентуалну противречност. Али, зар то не указује на узалудне покушаје мисаоног савлађивања стварности уопште? Јер, можда поједина мисао, поникла под утиском једног доживљаја, ствари, догађаја, одговора томе, мада је неусклађена са неком пониклом у другачијој ситуацији или с обзиром на целину мисаоног обухватања ствари.

Да би избегао ту тешкоћу Спиноза проглашава да „ред и слагање идеја исти је као и ред и слагање ствари“. Уствари је то само идеал интелекта чију истинитост није могућно проверити.

*

Живи токови мотива имају за своје путоказе дела великих људи. Ова су, међутим, везана за њихов лик, који живи у нама. Створи се тај лик или у непосредном сусрету или уз помоћ наше маште. У првом случају можда понека црта на њима није какву бисмо је желели. У другом пројигирамо у њу понеку одлику идеално замишљене личности. У томе лежи објашњење да каткад јаче утиче човек кога нисмо видели него познати из непосредног сусрета, иако су њихова дела истог значаја.

*

Споро би напредовао природнонаучни приступ човековом душевном животу кад му не би претходно уметнички својим непосредним уживљавањем у њега. Богатство слика о унутрашњости човековог бића, датог у песми, роману, приповетки, музици, слици, претставља праву раскош упоређен са бројевима, процентима јављања страха или конверзије, љубоморе или памћења... утврђеним експериментисањем са огледним лицима. А наш живот и рад, наш поглед на свет и целина наше личности изграђује се — срећом — под утицајем првог, нипошто овог другог момента. Нису они комад скрпљен од стотину комадића разних боја и облика.

*

Поред све разноврсности филозофема, узета као мисаона функција филозофија претставља један потез. То је покушај људског ума да схвати и тумачи универзум као дело духа, и стога приступачно и објашњиво човековим духом у његовој целини. На тај начин филозофија носи у себи једну претпоставку: да је дух творац универзума и сродан духовности човека. Макар да је човекова духовност релативна ипак му гарантује приступ апсолутној. Без тога би те две функције биле једна другој неприступачне. „Бог створи човека по обличју своме”.

*

Брзи развој западне културе, са науком и уметношћу у основи, шири се неодољиво на цео свет. Као по себи разумљива прихвата се култура запада за једину општу, док се регионалне стидљиво повлаче у „фолклор”, више или мање интересантан за остале. Као куриозитету приступа западни музичар инструменту, музици, игри... ваневропских културних кругова.

Можда би најлакше било правдати ту чињеницу упућеношћу грчког и хришћанског духа Свеукупности. Наткриљавање свих локалних видика јединим у коме они могу бити само саставни део — учинило је да никне једна култура обухватнијег карактера.

*

Зашто се световна филозофија одвојила од религиске филозофије? То је био случај са филозофијом на западу. Почетак филозофије Новог века у знаку је одвајања од религије и приближавања

науци. Иако није исправно претстављати то одвајање као непријатељско, као супротстављање, ипак је оно изразито.

Филозофија у свима својим правцима тражи своју полазну тачку и ослонац у уму. У томе је њена заједничка основа. Ум је основна функција духа, и она је упућена умноме, логосу у стварности. Искуство, доживљавање стварности ограничава се на оно што се у њему и њој може рационализовати. Религиозно искуство је сложеније и само делимично се може рационализовати, што значи да не доноси ону евидентност за којом тежи световна филозофија.

Није тако било у Индији. Филозофија је код индуских мислилаца ишла целом ширином. Она је обухватала искуство верујућег, не само онога који свој поглед ограничује на природу. Радакришнан, њен највећи савремени претставник, у своме делу *Индиска филозофија* осврће се на мисаоност како религиозног тако и световног духа. Искуство није ту само доживљавање природе, већ и религиозно, обухвата, дакле, и доживљај трансцендентног света.

*

Мисаоност прелази све оквире свога манифестовања у индивидуи, добу, месту. То доказује њен продор до света истине. Онај који мишљу прожима датост која га условљава осећа се једно са сваким учесником у мисли. Колико год има рационалнога у његовом филозофирању наш савременик се осећа једно са Платоном, допуњује, изражава савременим појмовима његово учење, наставља његову мисао, преноси његов став према стварности.

Надживљава тако све спољне оквири истина једном рођена у духу припремљеном за њено силажење у искуствени свет. Везује индивидуе у једно, чини њихов мисаони рад једном реком. Господарењу вечног Логоса има се благодарити што „све тече” и „све се мења” а ипак не води хаосу већ ширењу света истине.

*

Пре сваке друге, филозофска мисао је позвана да осветли наш однос према техници. Техника је постала самостална функција духа, иако је никла као последица научних сазнања. Као таква она више није само у непосредној служби друштвеној потреби. Техничка мисао, техничко стваралаштво збива се по себи и за себе. У њему се изражава тежња за вредностима као у сваком раду. Човек налази задовољство да од материјала датог му у природи створи нешто ради свога самосећања, своје проицљивости. Није ни техника мотивисана само потребом; и у њој долази до израза тежња за проналаском, за новим, за обogaћењем природе. Дух се не зауставља ни пред мртвом природом. Истражујући њене законе он упознаје и себе, комбинујући промене у њој он доказује своје естетски, морално-религиозно мотивисане потребе и тежње. Његов нагон за важењем и ту прожима себе идејним.

Отуда је погрешно мишљење да господаримо природом служећи се оним што нам она пружа. Ми не господаримо њоме јер она остаје увек изнад нас. Ми господаримо њоме само уколико поред и

изнад ње остварујемо свет надискуствених вредности, који нас води и у овој области.

*

За великога човека свет слободе је нужност. Он доживљава вечне вредности тако да је тиме одређен сваки његов акт. Уколико је у томе даљи утолико је нужност следовања позиву тих вредности неодољивија. Зато се акти великих не морају пропагирати; довољно је доживети их, они већ делују у своме смислу. Уколико је велики карактер остварен, он већ самим собом постаје „заразан“, углед и ауторитет. Он се не зауставља на убеђивању преко разума већ продире до мотивационих снага подсвести.

*

Неодољива је тежња научног духа да мери, броји, срачунава, да своди на типове, структуре, варијанте. „Рађамо се као Платоновци“, како каже Берксон. Међутим, све се то односи на марљиво, бројиво, срачуњливо, на тип или структуру, варијанту, док је све битно, суштинско, супстанцијално немерљиво, неизбројиво, несводљиво на тип, структуру, варијанту. Зар се може истина мерити, лепота бројити, доброта срачунавати, светост свести на неки тип или структуру?

И овде се показује један од извора заблуда у мисаоном, рационалном приступању ствари: неувиђање постојања два сасвим различита света, две потпуно другачије стварности. А то неувиђање је схватаљиво: те две стварности, мада у непрекидном узајамном утицају и нераздвојној прожетости, нису међусобно ограничене, одвојене, видљиво омеђене. Не само да је тешко одредити сваку у њеној суштини, него и у њиховом манифестовању у другој — ово можда још теже него прво.

*

Ако се пође од тога да се вредности остварују свладавањем многих препрека, намеће се мисао да највећи ствараоци највише пате: највећа дела траже највеће жртве. Изградити вредносну личност, исто тако, значи свладати многу тешкоћу и поднети велики бол. Отуда и у највећем оптимизму великих људи има једна црта резигнације: не изложити се болу значи пасти на низину подчовека; изложити му се значи само релативну победу над злом, док коначна победа остаје дело само онога за кога верујемо да води универзални ток ствари.

*

Јунаштво у рату видљиво је за свакога: смрт се осећа нагонски и разумом. У свакодневној служби друштву оно се не сматра таквим: поклапа се добрим делом са животном потребом.. У служби ближњему најтеже се види: многи га не одобравају јер — судећи према себи — виде у њему само сублимирану себичност.

★

Надискуствене вредности не могу се сврставати по рангу: 1. доживљавање њих није ствар разума већ целе личности. Тумлирц мисли да је вредност доступна само осећању, што није тачно. Тако се не може доживети као вредност оно што противречи разуму, иако може оно што је шире од разума. 2. Свако наше мерило за одређивање ранга односи се на ствари и појаве из искуственог света, док вредности чине свој свет, недоступан њима.

★

Племенита дела оних који их не истичу јер чувају своју скромност, из које ничу, а можда их чак нису ни потпуно свесни, не губе тиме ништа од своје вредности. Она доприносе општем оплемењивању човека, његовом откупу од греха. Многу врлину карактера она подстичу као живи примери. Тако се од њих више него из књиге научи самопожртвовање, скромност, самокритика, уздржање, непорочност, постојаност. Чак и достојанство личности, које носи у себи много од мудрости и смишљености, ослања се на дела и животе скромних и у себе повучених племенитих карактера.

★

Запажање непостигнутога у културноме делу или личности често је знак неке слабости према постигнутоме у њима. Сами смо одговорни што не видимо њихову праву вредност. Наглашено задржавање на сенкама значајних дела људи знак је недостатка потенцијалне снаге у нама да се до њих уздигнемо. Нисмо довољно широкогрудни да признамо остварење.

Дорасли смо делу или племенитој особини карактера ако их непосредно схватимо и одобримо. А њихово дубоко, потресно доживљавање представља већ наш сопствени први корак у њиховом правцу.

Тако је објашњива чињеница да облагорођује налажење добра — макар уз напор — тамо где га мало има. Исплативо је самосавлађивање, потребно за налажење добра у ономе који иступа зло према нама. Оно оплемењује пре свега нас саме. Христов захтев: „Љубите непријатеље своје“, окарактерисао је Бекн као „глас одозго“.

★

Има људи у којима памћење далеко наткриљује свако дубље доживљавање. Они као да осећају свој прави домен и задржавају се углавном тамо где се ради о ономе што је било, прошло. Кад дође у питање доживљај и мисаоно обрађено искуство у њима овлада принцип *»Si tacuisses, philosophus manuisses«*.

★

Није тешко видети шта неки велики радник није постигао, јер је то све оно што сви велики заједно нису урадили нити ће урадити. Бесконачна је стварност, и она се приказује само делимично у делима

истакнутих, те се неће никад приказати у потпуности, и то како због своје неограничености, тако и због човекове ограничености.

*

Главни разлог порицања способности трансцендирања датог лежи у ограничењу сазнања на рационално, као једино егзактно. Међутим, ипак у самом животу сваки — чак и онај који и даље заступа тај став — понаша се теоријски и практично као да прелази ту границу. Сваки даје исказе о трансцендентној стварности, сваки се понаша као онај који је сазнао крајњи циљ универзалног тока ствари и свога живота у њему. И материјалиста тврди нешто до чега се не долази без трансцендирања датости.

Насупрот томе, религиозни мислилац и уметник не поставља себи ту границу. Он сазнаје целински, као личност која свим стваралачким функцијама свога духа одржава контакт са целинском, неподељеном стварношћу. Као такав се он и понаша: ствара свој усклађен и срећен поглед на свет, у животу иступа такође на исти начин. За њега је рационализовање својих ставова, сазнање истина помоћно средство за корекцију и допуну већ доживљенога, већ стеченога односа према Свеобухватном. Ограничење на природу и њено егзактно сазнање претставља за њега *де о* целокупног искуства.

Још једно је преимућство ових мислилаца: суштинско, битно, целокупности доживљавају они тако снажно, потресно да тиме окрећу пажњу на тражење истога у свету датог. Религија и уметност више воде људе у свету духа него наука и филозофија.

*

„Историја се не понавља” — уколико се односи на искуствени живот човека. У увек новим формама изражава она увек исту тежњу човекову за остварењем вредности. То чини историју. Значи да свет вечних вредности чини позадину и циљ историјских промена. Сам по себи непрекидан ток догађаја чинио би обично шаренило, лишено сваког смисла. Спадало би оно у свет законитости као остала природа. Међутим, слободан акт човека чини историју; његово одређење вредности. То значи његова веза са вредностима, дакле са неусловљеним и непроменљивим.

Зато је историја неприступачна природнонаучним методама истраживања. Уопштавање, класификација, бројење не постиже ништа тамо где је у питању оригиналан, индивидуални акт, покретан доживљајем вредности, нечега наиндивидуалног и надискуственог. Такав акт се не открива поменутом поступку. И колективна понашања, уколико их води једна идеја, претстављају индивидуалне, специфичне, непоновљиве појаве. Колективна подсвест (Јунг) не наслеђује се биолошки већ само као заједнички став групе према вредностима. Дакле, неприступачна је истраживањима природнонаучне психологије.